

המאמר השני

בפנות התוריות, ר"ל שהם יסודות ועמודים אשר בית אלהים נכון עליהם, ובמציאותם יציר מציאות התורה מסדרת ממנו יתברך, ואלו יציר העדר אחת מהם תפל התורה בכללה חלילה.

ובשחקרנו בהם מצאנום ששה: האחד, ידיעת השם בנמצאות. השני, השגחתו בהם. השלישי, יכלתו. הרביעי, הנבואה. החמישי, הבחירה. השישי, התכלית.

וזה, למה שהיתה התורה פעל רצוני, מהמצוה, שהוא הפועל, אל המצוה, אשר הוא המתפעל — יחייב בהכרח, שיהיה הפועל יודע ורוצה ויכול, והמתפעל רוצה ובוחר, ולא הכרחי ואנוס. ולהיות הפעל אשר מהפועל אל המתפעל, אין המלט לו מהתניחות-מה ביניהם, יחייב, שיהיה התניחות ודבקות-מה ביניהם, והוא הנבואה. ולהיות כל פעל, טבעי או מלאכותי, וכל שכן רצוני, ומפועל בב"ת השלמות, לתכלית ידוע; אין המלט בפעל השלם הזה להיותו לתכלית חשוב. ולזה ראינו לחלק המאמר לששה כללים.

הכלל הראשון

בידיעת השם הנמצאות.

וזה אמנם, אם בבאור הפנה הזאת, ואם באפן ידיעתנו בה. ולפי שהרבה מהפילוסופים נטו מדרך האמת, ודמו לסתור זאת הפנה כפי שתחביבה הקבלה האמתית. גם קצת מחכמי

קבד

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק א

אמתנו מבעלי העיון נטו אליהם בקצת, ויחפאו דברים אשר לא כן. ראינו בכלל הזה לבאר הפנה הזאת כפי אשר תגזרהו התורה, והסתירות אשר דמו, ולהתיר הספקות, ולהשיב על אשר חשבו, ולהעיר על אפן ידיעתנו בפנה הזאת. ולזה ראינו לחלק הכלל הזה לחמשה חלקים.

הפרק הראשון, בבאור הפנה הזאת כפי אשר תגזרהו התורה.

הפרק השני, בבאור הספקות שאפשר שיספק בהם, אשר בעבורם נמסרו רגלי מקצת חכמינו בפנה הזאת.

הפרק השלישי, בבאור ספקות יותר חזקות במה שחיבו בפנה הזאת.

הפרק הרביעי, בהתר ספקות אשר הניחו בפנה הזאת לפי דעת התורה.

הפרק החמישי, באפן ידיעתנו בפנה הזאת בשלמות.

הפרק הראשון

בבאור הפנה הזאת כפי אשר תגזרהו התורה.

מבאר הוא, כמו שקדם, שנותן התורה והמסדר אותה, יתברר, מחיב בהכרח שיהיה יודע מה שצוה וסדר. ואמנם באפן ידיעתו נתחלפו המפרשים חלוף רב. והמחייב לפי שרשי התורה, במה שנשיג ממנה, הוא שלשה ענינים. הראשון, שידיעתו יתברר מקפת במה שאין תכלית לו. השני, ידיעתו יתברר במה שלא נמצא. השלישי, ידיעתו יתברר בחלקי האפשר מבלתי שישתנה טבע האפשר.

ואמנם איך יתבאר חיוב זה לפי שרשי תורתנו, הנה כפי מה

שאמר.

אם הראשון, למה שהוא מבאר ממנה היותו יתברך משיג הפֶּרִטִים. וזה, אם בספורים שבאו בזה; ואם במצות הפֶּרִטִיּוֹת; ואם ביעודים. ואם מפאת הקבלה, כמו שבאו בזה הרבה כתובים על זה. אמר (דה"א, כח, ט): "כי כל לבבות דורש ה'; וכל יצר מחשבות מבין". והנה במזמור "ה' חקרתי ונתַּע" (תהלים קלט) הפליג בפֶּרִי ידעתי, וכל המזמור ההוא מיסד על זה, ר"ל, היותו יודע ומשיג הפֶּרִטִים. באמרו: "אתה ידעת שבתי וקומי, בנת לרעי מרחוק. ארחי ורבעי זרית וכל דרכי הסבֵּנָה". ויתר הכתובים הנמשכים במזמור ההוא מורים השגתו תכלית דקדוק הפֶּרִטִים. ואחר שהתבאר זה, והוא מבאר מהפֶּרִטִים היותם בב"ת, חייב בהכרח היות ידעתי יתברך מקפת במה שאין תכלית לו. והוא הראשון.

ואולם השני, והוא ידעתי יתברך במה שלא נמצא, הוא מבאר ממה שבא בתורה ובנביאים מהיעודים במה שלא נמצא אז. ועם היות באו בתורה קצת פסוקים יורו על חידוש ידיעה, באמרו (בראשית יח, כא): "אֲרִידָה נָא וְאֶרְאֶה הַבְּצֻעַתְךָ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָלָה וְאִם לֹא אֲדַע", הנה כבר בארו ז"ל בכיוצא בזה, באמרו: "ידברה תורה כלשון בני אדם". וכל שכן במה שהיה נמצא כבר, ולא יתכן שהיה נעלם ממנו ונתחדשה ידיעה לו אח"כ, אלא שזה היה במראה הנבואה ונשתמש בלשון בני אדם. ואמנם אמרו (שם כב, יב): "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה", שהיה בהקיץ במעשה העקדה, כמו שבאה הקבלה האמתית, הנה הוא בפשוטו כפי מה שיראה לי. והוא מיסד על הקדמה אחת, מבארת בפילוסופיה המדינית, והיא האומרת, שהמעשים יקנו תכונה ומדה קבועה בנפש, וכל שכן שיחזקו אותה אם היתה קנינה בשכבר. וכאשר נתישבה זאת ההקדמה, אמר, שאין ספק, שעם היות אברהם גם קדם מעשה העקדה

קבו

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק א

יראת השם על פניו, הנה גם אחר המעשה נתחזקה בנפשו היראה, והוסיף בה מדרגה. ולזה הוא מבאר שלא היתה המדרגה הזאת קנויה לו קדם המעשה. וכאשר היה זה פן, והיה אמרו "ירא אלהים", הכונה, במדרגה ידועה אצל השם, הנה יתאמת אמרו "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה". וזה, שקדם המעשה ההוא, לא היה באותה המדרגה שכון בה באמרו "כי ירא אלהים אתה". ולזה לא היה אפשר שהיה נודע לו הדבר בחלוף ממה שהיה. אבל היה נודע אצלו קדם לכן שיהיה ירא אלהים במה שיבא, עם היות שלא נמצא עדיין במדרגה ההיא. כי ידיעתו יתברך במה שלא נמצא הוא דבר מחיב בהכרח. והוא הענין השני.

ואולם השלישי, והוא ידיעתו יתברך בחלקי האפשר, ר"ל ידיעת הגעת החלק האחד מבלתי שישתנה טבע האפשר, הוא מבאר החיוב לפי התורה. וזה, שאם היתה ידיעתו יתברך מכרחת החלק ההוא הנודע אצלו, הנה לא תפל הצנאה במצוות ובאזהרות התורה. כי אין דרך לצנאה למצוה, אלא בשהנח המצוה רצוני, ולא אנוס ומכרח. וזה מבאר בעצמו. עם שיהיה המאמר סותר נפשו. וזה, שאם היתה ידיעתו מכרחת החלק האחד, הנה הוא אם פן בלתי אפשר. וזה שהאפשר — אפשר שימצא ושללא ימצא, ואם היה החלק האחד מכרח, הנה הוא בלתי אפשר, וכבר הנח אפשר. אם פן יחייב שלא תהיה ידיעתו בהגעת החלק האחד מכרחת טבע האפשר. והוא הענין השלישי.

והנה התבארו אלו השלשה ענינים במזמור ההוא שקדם וזכרו, בשלמות. כי הענין הראשון התבאר בתחלת המזמור, כמו שקדם, ובסופו, באמרו: "לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ, גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו,

ימים יצרו ולא אחד בהם". ולפי שהמסרת "לא" באל"ף, והמקרא "לו" בוי"ו, יש לדרש שניהם. הנה המסרת נדרש לפניו, ושב אל "לא נכחד". ירצה, כי אחד בכל הפרטים שזכר לא נכחד ממנו. והמקרא נדרש לעצמו, לומר, שבבחינתו, עם רבוי הידיעות ההם, הוא אחד בהם. אמנם בבחינתנו, והוא אמרו אח"כ: "ולי מה יקרו רעיק אל" וגו', הנה שבאו רבוי הידיעות בדקדוק פרטים בבאור במזמור ההוא. והוא הענין הראשון.

ואמנם ידיעתו במה שלא נמצא, הנה נרמז באמרו: "כי אין מלה בלשוני, הן ה' ידעת כלה". ירצה, המלה שאני עתיד לדבר אינה עדין בלשוני, כלומר שלא אוכרה, ואמה ידעת כלה. הנה זה יורה על ידיעתו בעתיד. והוא הענין השני.

ואולם השלישי, והוא שלא תהיה ידיעתו מכרחת האפשר (נ"א: החלק האחד), הוא מבאר בעצמו. למה שהמזמור הזה יראה היותו מיסד על התנצלותו מהימים אשר היה מתחבר אל אנשי דמים ומרי נפש וכל איש אשר לו נושה. ולזה היה מסדר שבחי האל יתברך בענין ידיעתו, לומר שהיה יודע חזרי לבבו ומצפוני רעיוניו. ועל צד השיר התחיל ואמר: "ה' חקרתני ותדע" נבאלו חקר ודרש לבדק ענינו, וכבר ידעו קדם לכן, ירמז אל מה שהוא האמת בעצמו, שידיעתו קדומה ובלתי מתחדשת. והפליג לספר פרטים על זה. ותכלית כל זה התנצלותו, והוא אמרו: "אם תקטל אלוה רשע ואנשי דמים סורו מני". כלומר, אם תקטל רשע בדיני, ירמז אל שאול או אל אחיתפל, הנה הייתי אומר לאנשי דמים סורו מני, וכל שכן שלא הייתי מתחבר עמהם, וכל זה גלוי לפניך. ולזה חתם ואמר: "חקרני אל ודע לבבי וגו' וגחני בדרך עולם", כלומר, שתהיה השגחתו עליו בדרך עולם שהיה הולך בו, ואם הנגלה ממנו לא היה ראוי. ולזה הוא מבאר, שאם

קכח

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ב

היתה ידיעתו מכרחת, לא היה צריך להתנצלות. התבארו אם כן השלשה עננים במזמור הזה. והוא המכון בפרק הזה.

הפרק השני

בבאור הספקות שאפשר שישפק בפנה הזאת, לפי מה שהנח.

ולפי שמהם כוללים ומהם חלקיים, הנה נזכיר תחלה הכוללים, ר"ל שהם ספקות על השלשה עננים שהנחו בידיעת השם הנמצאות. והם חמשה:

הראשון, שאם היה השם יודע דבר מהנמצאות זולתו, הנה למה שהוא מבאר שהידיעה היא שלמות ליודע, יחייב שישלם הנכבד בפחות. והוא בתכלית הבטול. ומה שיחייב ממנו בטול, הוא בטל.

והשני, שאם היה השם יודע דבר מהנמצאות זולתו, הנה למה שהשכל מתעצם במה שידעוהו, הנה יחייב רבוי בעצמותו, וזה אמנם: עצמותו, ומה שידעוהו. עם שיחייב שיתעצם הנכבד בפחות. ואם היו הידועים רבים, יהיה הרבוי במספר הידועים. ואם הם בב"ת, יהיה הרבוי בב"ת. וזה בתכלית הבטול והגנות. והשלישי, לפי שהדבר הפרטי הוא בלתי משג כי אם בכח היוצני, כמו החוש והדמיון, והוא יתברר אין לו כח היוצני, יחייב אם כן שהוא בלתי משיג הדבר הפרטי.

והרביעי, לפי שהדברים הפרטיים הם זמניים, והזמן הוא מקרה נמשך לתנועה, הנה מי שלא יתאר בתנועה ולא במנוחה, הוא בלתי משיג העננים הפרטיים.

ולפי שהוא מבאר מהשלשה עננים שהנחו בידיעתו יתברר, שהם מקימים ידיעה בפרטים, הוא מבאר מאלו הספקות, ר"ל השלישי והרביעי, גם כן שהם כוללים העננים השלשה.

קבט

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ב

והחמישי, רע הסדור הנמצא במין האנושי, כבר יראה [שיחייב] היותו בלתי משיג אלו הענינים. ולא נאריך בספק זה עתה, לפי שהוא יותר מתניחס לכלל השני, והוא, הדבור בהשגחה.

ואמנם החלקיים, הנה בענן הראשון, והוא אמרנו שידיעתו יתברך מקפת מה שאין תכלית לו, הנה בו שני ספקות. האחד, כי למה שהידיעה דבר מקיף וכולל, ומה שאין תכלית לו הוא בלתי מקיף ומגבל, יראה, שחייב הידיעה בו, יהיה מאמר סותר נפשו.

והשני, שאם היתה ידיעתו מקפת מה שאין תכלית לו, יהיה מה שהוא בלתי אפשר — אפשר. וזה, שכבר התבאר בפמה המתדבק, היותו מתחלק אל מה שיתחלק תמיד. ואם היתה ידיעתו מקפת ביחס חלקים הבב"ת שאפשר שיתחלק אליהם, הנה בלתי אפשר באחד מהם שיקבל החלקה במה שהוא במה. שאם היה מקבל החלקה, לא תהיה הידיעה אמתית. והנה בענן השני, שידיעתו יתברך במה שלא נמצא, בו גם כן שני ספקות.

האחד, שהידיעה האמתית, יראה שיחייב שיהיה לדבר נמצא. למה שהאמת בדברים הוא, שיהיה בשכל כמו שהוא נמצא חוץ לשכל.

והשני, למה שהידיעה במה שלא נמצא, אם היתה אמתית, הנה אפן הידיעה בו, שלא נמצא עדין ושימצא בעתיד. וכשימצא, הידיעה בו שהוא נמצא אז. אין המלט אם כן מהשנוי בידיעתו. ולפי שהשכל מתעצם במה שידעוהו, יחייב שיהיה עצמותו משתנה. והוא בתכלית הבטול.

והנה בענן השלישי, והוא, אמרנו שידיעתו יתברך בחלקי האפשר, מבלתי שישתנה טבע האפשר, בו גם כן שני ספקות.

הָאֶחָד, שָׁאם הִיטָה יָדִיעָתוֹ בְּהִנָּצַת הָאֶחָד מִחֻלְקֵי הָאֶפְשָׁר, וַיִּשְׁאָר סוּתְרוֹ אֶפְשָׁר, כְּפִי מַה שִּׁירָאָה מֵהֶם (נ"א: מוּדָה), הִנֵּה כֹאֲשֶׁר הִגִּיעַ הַחֲלָק הָאֶחָד, כְּבָר נִסְתַּלַּק הָאֶפְשָׁרוּת. וְתִהְיֶה יָדִיעָתוֹ בּוֹ, וַיִּשְׁגָּגָה שְׁנוּי, וּלְפִי שֶׁהַשְׂכָּל מִתְעַצֵּם בְּמַה שִׁידְעָהוּ, הִנֵּה יֹחִיב שִׁיחֶיהָ עֲצָמוֹתוֹ מִשְׁתַּנָּה. וְהוּא בְּתַכְלִית הַבְּטוּל.

וְהַשְׁנִי, שָׁאם הִנָּחָה יָדִיעָתוֹ בְּהִנָּצַת חֶלֶק אֶחָד מִהָאֶפְשָׁר, (על) [עם] שִׁישְׁאָר סוּתְרוֹ אֶפְשָׁר, וְהוּא מִבְּאֵר בָּאֶפְשָׁר, שֶׁכֹּאֲשֶׁר הֵנַח נִמְצָא, לֹא יִקְרָה מִהֲנָחָתוֹ בְּטוּל; אֲבָל כֹּאֲשֶׁר נִיחָהוּ נִמְצָא — יִתְחַיְבוּ שְׁנֵי בְטוּלִים: הָאֶחָד, שְׁנוּי בִּידִיעָתוֹ וְעֲצָמוֹתוֹ, לְמַה שֶׁהַשְׂכָּל מִתְעַצֵּם בְּמַה שִׁידְעָהוּ; וְהַשְׁנִי, שֶׁהִידִיעָה הַקּוֹדֶמֶת לֹא הִיטָה יָדִיעָה, אֲבָל אִמָּד מְטָעָה. וְכָל זֶה בְּתַכְלִית הַבְּטוּל וְהִגָּנוּת. אֵלּוּ הֵם הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר הִנִּיעוּ מִקְצַת הָרֵאשׁוֹנִים לַחֲלָק עַל הַפְּנֵה הַזֹּאת כְּפִי מַה שֶׁהִנָּחָה. עַד שֶׁמֵּהֶם סָלְקוּ הַיָּדִיעָה מְוֹלָתוֹ לְגִמְרִי; וּמֵהֶם סָלְקוּ הַיָּדִיעָה מִהַפְּרָטִים הַהוּיִם הַנּוֹפְסִידִים, וְקָבְלוּ אוֹתָהּ עַל הַכָּלָלִים וְאִישִׁים הַנִּצְחִיִּים.

וְרַבִּים מִמִּחְכְּמֵי אֱמִתְנוּ אֲשֶׁר לַחֲצֹתָם הַתּוֹרָה לִקְבֹּל יָדִיעָתוֹ יִתְבָּרַךְ הַפְּרָטִים, וְלִהְיוֹת הַפְּרָטִים בְּב"ת, יִרְאֶה שִׁיחִיב הִיּוֹת הַיָּדִיעָה מִקְפַּת בְּב"ת, וְלִהְיוֹת פְּשׁוּטֵי הַנְּבֹאאוֹת מוֹרוֹת עַל יָדִיעָתוֹ הַפְּרָטִים טָרַם הִיּוֹתָם, עַד שִׁיּוֹדִיעַם לְנִבְיָאִיו, כְּאֶמְרוּ (עֲמוּס ג, ז): "כִּי לֹא יַעֲשֶׂה ה' אֱלֹהִים דְּבָר כִּי אִם גָּלָה סוּדוֹ אֶל עַבְדּוֹ הַנְּבִיאִים", וְאֵף בְּדָבָרִים הָאֶפְשָׁרִיִּים הַבְּחִירִיִּים כְּאֶמְרוּ (שְׁמוּת ג, יט): "כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהִלָּךְ וְלֹא בֵּיד חֲזָקָה", הִנֵּה מִהֲצַד הַזֶּה כְּבָר יֹחִיבוּ לְהֶאֱמִין הַפְּנֵה הַזֹּאת כְּפִי מַה שֶׁהִנָּחָה. וּכְשֶׁלֶּחֶצֶם הָעֵינָן, לְפִי מַה שֶׁדָּמּוּ לַחִיב הַמְּנֻעוֹת הָעֲנִינִים הָהֵם, חָשְׁבוּ לְהַעֲמִיד חֲזוֹן וְנִכְשָׁלוּ, בְּשֶׁהִנָּחוּ יָדִיעָתוֹ הַפְּרָטִים, לֹא בְּמַה שֶׁהֵם פְּרָטִים, אֲבָל בְּמַה שֶׁהֵם חֻלְקֵי הַכָּלָלִים. וְהַכָּלָלִים — מִצַּד אֲשֶׁר הֵם שְׁלֵמוֹת קֶצֶתָם לִקְצֹתָם, וְהוּא הַצַּד אֲשֶׁר הֵם בּוֹ

מאמר ב

כלל א/פרק ב

אור ה'

קלא

מתאחדים כפי הסדור הכולל, אשר בעצם השי"ת, בתכלית השלמות, ובנפש השכל הפועל, למטה ממנו בשלמות, ובנפש הגלגל, למטה מהם מאר בשלמות. ודמו שלא יחלק בזה הדת ולא העיון. אם שלא יחלק בזה הדת, למה שהם קבלו ידיעתו הפרטים, ולזה כבר ידעם טרם היותם, ויודיעם לנביאים. למה שאין ידיעתו בהם במה שהם אותם פרטים, אבל ידיעתו מצד הסדור הכולל אשר נמצא בעצמו, טרם היות הפרטים נמצאים. ואם שלא יחלק בזה העיון, זה יתבאר במה שיאמר.

הנה הספקות שיחייבו המנעות ידיעתו בזולתו מהנמצאות, אינם ממה שיקשה התרם.

וזה, שהראשון מיסד על שהידיעה שלמות ליודע, ואם היה יודע זולתו, היה נשלם הנכבד בפחות. וזה ממה שיקל התרו. כי למה שמציאות זולתו הוא נקנה ממציאותו, ומשכל זולתו – ממשכל עצמו, הנה לא יתאמת שישלם הנכבד בפחות. שכבר הנה שידיעתו בזולתו הוא מצד הסדור הכולל אשר בעצמו.

ואמנם השני, הוא מיסד על שהשכל מתעצם במה שידעהו, ואם ידע זולתו, יחייב רבוי בעצמותו ברבוי הידועים. התרו גם כן קל עם מה שנאמר. והוא, שידיעתו, אשר הוא מהותו, מקנה המציאות לזולתו. ואמנם הסדור הכולל אשר בעצמו, ואם היה שיכלל ידועים רבים, למה שהוא מהצד אשר קצתם שלמות לקצתם, והוא הצד אשר הם בו מתאחדים, כאלו תאמר באדם, שגדור: נזון מרגיש מדבר, שעם היותו כולל דברים רבים מתחלפים, לפי שקצתם שלמות לקצתם, הוא אחד בהם, ולזה הוא מבאר, שהוא יתברך ישיג הידועים מהצד אשר הם בו אחד, ולזה לא ישיג בעצמותו רבוי.

קלב

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ב

ואמנם השלישי, המיסד על שהדבר הפרטי הוא בלתי משג
כי אם בכח היולני. הנה הוא מבאר מענינו, שלא יחייב ממנו
שיהיה בלתי יודע הסדור המשפל אשר לדברים.

ואמנם הרביעי, המיסד על היות הענינים זמניים. הנה הוא
מבאר, שהסדור המשפל אינו נתלה בזמן.

ואמנם החמישי, המיסד ברע הסדור הנמצא במין האנושי
לפי מה שיחשב. הנה כשיתבאר שהסדור הוא בתכלית הטוב
והחשיבות, כבר יסלק הספק הזה. והנה יתבאר בשלמות בכלל
השני מזה המאמר בג"ה.

ואמנם הספק הראשון אשר בענין הראשון מהשלשה,
המיסד במה שאין תכלית לו להיותו בלתי מקף, ולזה יראה
שהידיעה וההקפה בו הוא מאמר סותר נפשו, הנה הוא ממה
שיקל. שאם היתה הידיעה בו מהצד אשר הוא בב"ת, הנה מקום
לספק הזה. אבל הידיעה בו, לפי מה שהנח, הוא מהצד אשר
הוא בעל-תכלית, והוא מצד הסדור המשפל.

ואמנם השני, המיסד בפמה המתדבק, הנה הוא מבאר
שהידיעה בו אינה מהצד שהוא בב"ת, אבל מצד הסדור
המשפל, אשר הוא כחיי לקבל החלקה תמיד. לא שיחייב היות
ידיעתו בחלקים בב"ת מצד שהם בב"ת.

ואמנם הספק הראשון אשר בענין השני מהשלשה, המיסד
על שהידיעה האמתית יחייב שיהיה לדבר נמצא. הנה, באמרנו
שהידיעה בהם כפי הסדור הכולל אשר בעצמו, ותאמת שהוא
לדבר נמצא, מציאות אשר הוא בתכלית החשיבות.

ואמנם השני, המיסד בשני הידיעה מצד שני הדברים
הידיעים, הנה הוא גם כן ממה שיקל. שאם היתה הידיעה
נסמכת אל הפרטים במה שהם פרטים, הנה מקום לספק ההוא.

קלג

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ג

אבל הידיעה, לפי מה שהנח, נסמכת אל הסדור הכולל אשר בעצמו, והוא תמיד בענין אחד בלתי משתנה. ואמנם השני ספקות אשר בענין השלישי, מטבע האפשר, הנה לפי מה שהנח, אין מקום להם. וזה, כי למה שהוא מבאר, כי הענינים האפשריים, הם מסדרים מצד, ובלתי מסדרים מצד. וזה, שמצד הסדור הכולל הם מסדרים, ומצד הבחירה האנושית הם בלתי מסדרים. וכבר הנח, שהידיעה בהם היא מצד הסדור הכולל, שהוא הצד אשר הם בו מסדרים ומגבילים. הנה אם כן, בצד אשר הם בו בלתי מסדרים ומגבילים, לא תהיה הידיעה בהם. כי אם היתה הידיעה בהם, כבר היו מסדרים ומגבילים. וכבר הנחו בלתי מסדרים ומגבילים. ולזה הוא מחיב, לפי מה שהנח, שתהיה הידיעה בדברים האפשריים, היותם אפשריים לבד, לא בהנעת החלק האחד מהאפשר. וזהו העולה מדבריהם. והוא המכונן בפרק הזה.

הפרק השלישי

בבאר ספקות יותר חזקות, במה שיחייבו בפנה הזאת.

ואמר, עם מה שהתבאר במה שקדם, שהמחייב לפי שרשי התורה, ידיעתו יתברך בפרטים, עם השלשה ענינים שזכרנו. וזה אמנם לפי הנראה מהספירים והיעודים שבאו בה, והכתובים המורים על זה הוראה ראשונה ועצמית. אמנם הרוצה לחנך ולהתלות באילן גדול, יגלה פנים בתורה שלא כהלכה. כי אין בלשונות טענות מכריחות לבעלי הצורות להודות על פני עקשותם. ולזה ראינו לגלות עוד מומי סבתם, אם לפי שרשי התורה, ואם לפי העיון על פי דרכם.

וזה, שהם אמנם חייבו שני ענינים: האחד, שידעתו יתברך אינה בפרטים במה שהם פרטים, אלא מצד הסדור הכולל.

קלד

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ג

והשני, שידיעתו יתברך אינה בדברים האפשריים, אלא שהוא יודע שהם אפשריים, אבל לא ידע איזה חלק יגיע מחלקי האפשר. ויתחייב להם ענן שלישי. וזה, שאחר שיגיע החלק האחד מחלקי האפשר, אין לו ידיעה בו. וזה אמנם יתחייב לשני העננים הקודמים. אם לראשון, למה שהידיעה בשיגיע החלק האחד מחלקי האפשר, תהיה הידיעה בדבר הפרטי במה שהוא פרטי. וכבר סלקה כמו זאת הידיעה. ואם לשני, כי למה שהנח בו, שאין לו ידיעה בחלק המגיע קדם שיגיע, הנה אם היה לו בו ידיעה אחר שהגיע, כבר יהיה שנוי בידיעתו, והוא דבר ברחוק ממנו, להיותו גדל הספקות אשר הביאם אל זה הדעת. ועוד, שהמאמר בשיתחדש לו ידיעה מצד מציאות הדבר חוץ לנפש, יחייב שתהיה לידיעתו התחלה מוזלתו, ושיהיה לו שכל נקנה. והוא בתכלית הבטול והגנות, עם שלא יציר קנינו אלא בכח היולני. ולזה הוא מבאר שהענן הזה השלישי הוא מחייב להם. ואחר שהתנשב זה, נבאר הבטולים שיקרו מהעננים ההם, אם לפי התורה, ואם לפי העיון.

הנה לפי התורה, הדעת הנה לא נשאיר בה ספור אמתיו לפי פשט הכתובים. כי למה שחייבו שידיעתו אינה בפרטים הרמזים אליהם, הנה הוא לא ידע האבות, ולא קראם, ולא יעדם ועוד פרטי, אבל יאמרו בכלם שלא ידע אלא (מי) [מה] שסדורו הסדור ההוא. והלא הכתוב צוח: "ואתה אמתך ידעתיה בשם", "אשר ידעו ה' פנים אל פנים", וכמה פרטים אשר יכריחו להודות כל מאמין בידיעתו יתברך הפרטית.

ולמה שחייבו גם כן שלא ידע איזה חלק יגיע מחלקי האפשר, הנה הכרחו להכזיב היעודים הנתלים בבחירה. אלא שפרשו, שהיעוד בהם היה על צד האמד והסבא, מנחים לטבע מערכות השמים, בתנאי שלא יבטלו הבחירה. ויהיה אמרו: "כי

קלה

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ג

ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון, כמו: "כי חשבתני". וכל זה הריסה, וכפירה בעקרי הדת. ומאמר שמואל לשאול גם כן, מיעד לו שימצא מספר האנשים בדרך, יאמרו לו דברים ידועים, הנה גם כן על צד האמד והמחשבה, וקראם הנביא אותות? וכל זה שגגון ושטות.

ולמה שחיבו גם כן, שאחר שיגיע החלק האחד מחלקי האפשר, שלא יהיה לו ידיעה בו, יהיה אמרו: "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" — אין ענין לו. כי איננו ידיעה, למה שחיבו שאין לו ידיעה גם במה שנתחדש; ואיננו מחשבה, כי המחשבה בשהוא ירא אלהים לא נתחדשה אחר המעשה שהוא, באפן שיצדק אמרו "עתה ידעתי". ולזה הוא מבאר היות הדעת הנה כנגד התורה והקבלה האמתית, אשר יעידו כמה כתובים ממנה, היות ידיעתו יתברך בפרטים בתכלית הדקדוק. והאריכות בזה מותר.

ואמנם לפי העיון, אמר שלא יצאו מרב הספקות בדרך אשר אחזו בה, אבל נפלו בספקות יותר חזקות. אם שלא יצאו מהספקות. למה שהוא מבאר, שהידיעה באפן שהניחו אותה, לא ימלט מרובי ידועים, ואולי ידועים בלתי בעלי תכלית. וזה מפנים:

האחד, שהידיעה השלמה בדברים היא, כשיודעו בסבותיהם הקרובות והרחוקות. ולזה, הידיעה בדברים המרכבים מהצד אשר הם אחד, תהיה שלמה, כאשר יודעו הפשוטים אשר מהם הרקבו, להיותם יסודות וסבות למרכבים מהם. אין המלט אם כן מרובי ידועים בידיעת המרכב.

והשני, שהיות הנמצאים בכלל הולכים מהלך השלמות קצתם לקצתם, אשר בצד שהוא הם מתאחדים, יתאמת בסוגים, שקצתם שלמות לקצת, והמינים שלמות להם. כאלו תאמר,

קלו

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ג

שהצומח שלמות לדומם, והחי לצומח, והמדבר לחי. אבל במינים אחרונים לא יתאמת שקצתם שלמות לקצת. וזה, שאין הסוס שלמות לחמור, ולא החמור לשה. כמו האישים שהם עצמים ראשונים, לא יתאמת בהם היות האחד שלמות לאחר. ולזה, כשנניח הידיעה במינים האחרונים, אין המלט שלא תחייב רבוי ידועים.

והשלישי, כשהנחה הידיעה מצד הסדור הכולל בגרמים השמימיים ובשכלים הנפרדים, שאישיהם נצחיים באיש, והם מתחלפים במין. הנה בצד אשר הם בו מתחלפים, במין, אינם מתאחדים. הידיעה אם כן בהתחלף עצמיהם במין, כבר תחייב רבוי ידועים.

והרביעי, כשנודה שהשכלים הנפרדים שלמות קצתם לקצת, להיותם עלה קצתם לקצת, ובצד שהוא הם מתאחדים — הנה הנפשות הנשואות, שאינם עלה קצתם לקצת, אם ידעם, אין המלט מרבוי ידועים.

והחמישי, כאשר ידע הפרטים מצד הסדור שבגרמים השמימיים, ובהם סדור מספרי, כאלו תאמר, מספר סבובים או מספר מעלות, כמו שהתפרסם זה למי שיש לו קצת מבוא במשפטי הכוכבים; ומוזה הצד יודע לנביא זמן מגבל, כמו שבא במאמר שמואל לשאול; הנה אין המלט משתהיה הידיעה במספר פרטי, כאלו תאמר, שלשה או ארבעה. הנה אם כן תהיה הידיעה בפרטים. ואם יאמר בזה, שלא תהיה הידיעה בזה הפרט במה הוא זה פרט, כאלו תאמר, זה השלשה או הארבעה, אלא בכל שלשה או ארבעה שיהיה; הנה אחר שאין המלט מידעתו מספר-מה, מי יתן ואדע, אם ידע שאר המספרים כלם, או לא? ואם ידעם, אחר שהיה המספר יתוסף אל מה שיתוסף, הנה תהיה הידיעה במספרים בב"ת. ואם לא ידעם כלם, יהיה

קלו

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ג

שם בהכרח גבול, לא ידע מהגבול ההוא והלאה, ותשאר השאלה, מה זה אשר ידע מהמספרים עד הגבול ההוא, ולא ידע יותר מזה, האם קרה בידיעתו לאות ויגיעה? אלא שאין המלט בשום צד מרבויו ידועים בב"ת.

והששי, שבאשר ידע הפרטים מצד הסדור אשר בגרמים השמימיים, והנה הסדור הזה לפי מצב הכוכבים בעת המולד והשליט והמבטים, עם יתר התנאים אשר לא נעלמו מאנשי החכמה ההיא; והנה מספר מצבי הכוכבים בגלגליהם בבחינת הצומח והשליט והמבטים בב"ת, להיות העגלה הגדולה אשר בגלגל, אשר בבחינתה יהיה הצומח באפקים, מהכמה המתדבק, והוא מתחלק אל מה שיתחלק תמיד – הנה יהיו הסדורים אשר מפאת הגרמים השמימיים בב"ת. אין המלט אם כן מרבויו ידועים בב"ת.

הנה מכל אלו הפנים הוא מבאר, שלא יצאו מהספקות אשר יסודם רבוי הידועים.

והנה יתבאר שנפלו בספקות יותר חזקות, ממה שאמר. וזה, שהם ברחו מליחס לו יתברך רבוי ידיעות, ויחסו לו חסרון הסכלות, שהוא גדול שבחסרונות. והנה ייחסוהו לו בכל אחר מהשלשה ענגנים, בתכלית מה שאפשר.

אם האחד, שידעתו אינה בפרטים במה שהם פרטים. הנה להיות הפרטים בב"ת, חיבו לו הסכלות בדברים בב"ת. ולהיות הידוע אצלו בעל-תכלית, הנה יחס מה שידע אל מה שישכל יחס בעל-תכלית אל הבה"ת.

ואם בשני, והוא שלא ידע אינה חלק יגיע מחלקי האפשר. הנה, להיות חמר האפשר רחב מני ים, והחמר ההכרחי שעור מועט בהקש אצלו, הנה כבר יחסו לו הסכלות ברב הדברים.

קלח

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ג

ואם בשלישי, שחיב להם, שאחר שיגיע אחד מחלקי האפשר, שאין לו ידיעה בו, הנה להיות הדברים מרכבים כלם, להיות להם התלות וערוב בבחירה האנושית, וזה אמנם מתמיד בהם, הנה כאשר עברו אלפים מהשנים, והגיעו חלקים ידועים מחלקי האפשר אחר חלקים אחרים, ונמשך כך כל הזמן ההוא, הנה כבר יחיב שישכיל כל זה, והוא לא ידע בכל אלה. והנה, על דרך משל, להיות ירדת יעקב למצרים מחמר האפשר, ונתלה בבחירתו, הנה כאשר בחר בירידה, כבר סבל זאת הבחירה ולא ידע בה, אין דרך אם כן לדעת כל הנמשך ממנה, וכל שכן אחר רבוי הבחירות באפשריים. אלא שזה מהם שגוען וכפירה ותמהון לכב.

והפלא מהם, שייחסו לו הסכלות בדברים הנצחיים וברב הנמצאות, ואולי בשעור הבב"ת. וזה, שהנפשות הנשארות (אחר המות, הנה השארותם) ימשך לטוב הבחירה באנשים בעוד בחיים חיותם. והשארות בהם אם כן כבר היה אפשר שיהיה ושל לא יהיה. כשיהיה, אם כן, לא ידע בהשארות. והנה בהתרבות מספר הנפשות הנשארות, כבר אפשר שיהיה רב ממספר השכלים הנפרדים ואישי הגרמים השמימיים הנצחיים הרבה, ואפשר שיתוסף [אל מה שיתוסף] בטבע המספר, ושיהיה שעור הנמצאות הנצחיות אשר יסבל בהם, שעור הרבה מאשר ידע בהם, ושיתוסף אל מה שיתוסף תמיד. וכל זה בתכלית הגנות.

והנה יתבאר עוד, שאי אפשר שלא תהיה לו ידיעה בפרטים במה שהם פרטים, ממה שאמר:

למה שהיה השי"ת הוא הפועל לכל הנמצאים, עצמים היו או מקרים. והיו הפרטים במה שהם פרטים, שופעים מעצמותו.

קלט

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ג

והוא מבאר, שאם יסבל דבר ממה ששופע מעצמותו, הנה ידיעתו בעצמותו ידיעה חסרה, יתעלה ממנה.

ועוד, שהוא מבאר מההקדמות המקבלות והמוחשיות, שהנביאים והקוסמים כבר ידיעו דברים פרטיים, במה שהם פרטים, לזולתם רמוז אליהם. והנה בהכרח ידעום מפאת מודיע, הוא האלוה יתברך או המלאך. ואיך שיהיה, אם לא ידעו המודיע, איך ידיעו? מי יתן ואדע.

והנה בן רושד נתעורר בספק הזה בספר "החוש והמוחש". אלא שלא התירו באפן מספיק. וזה, שהוא אמר, שהשכל יתן הצורות בכללות, ויקבלם החמר קבול פרטי. בן הענין בזה, שהשכל יתן סדור כולל, ויקבלהו הדמיון קבול פרטי. אלא שזה ממה שיאמר בפה ולא יציר בנפש. וזה כמו שאמר הרב לוי ז"ל, כי המציאות הפרטי ישפע מהסדור הכולל מצד טבע החמר, אשר ימצאו לו מקרים, ייחד בהם כל אחד מהפרטים מצד תכונת מזלו. אבל בכח הדמיוני לא ימצאו לו מקרים מיוחדים אשר בעבורם תהיה ההודעה פרטית. ואיך זה? והנה ההודעה (נ"א: הידיעה) כבר תהיה למקרים ההם המיוחדים.

והנה הר"ל ז"ל כבר חתר להתיר הספק הזה, בשאמר, שההודעה אינה במה הוא זה הפרטי, אבל מהשכל הפועל יגיע הידיעה בסדור אשר לזה הפרטי מצד הגרמים השמימיים במה הוא איזה פרטי, הודמן שילד בהיות הגרמים השמימיים במצב ההוא. ויקרה לו שישג זה האיש, מצד שקרה שלא ימצא אז אצל מי שיגיע לו זאת ההודעה איש אחר בזה התאר.

והנה מבאר, שמה שקרה שלא ימצא אז אצל מי שהגיע לו זה ההודעה איש אחר בזה התאר, איננו מספיק בהודעת הדבר הפרטי. למה שהיות האיש ההוא בזה התאר, איננו נודע לנביא מפאת עצמו. והנה הוא מבאר שצריך אל מודיע היות התאר

ההוא הפרטי לאיש ההוא, אם היה שהוא צריך אל ההודעה
ההיא. אלא שהוא מבאר מן החוש, מהקוסמים אשר בזמננו זה,
שאין צריך אל ההודעה ההיא. וכל שכן הנביאים, כמו שבא
בקבלה האמתית, מהיותם מודיעים פרטים נפלאים ומגבלי זמן,
אם בעבר ואם בעתיד, גם בדברים האפשריים.

והתמה הגדול מהר"ל, שאם קבלנו התרו בהודעות
הפרטיות, הנה אין דרך להמלט מהודעה הפרטית במה שהניח
במין מההשגחה אשר הניח. כמו שנעיר על זה בג"ה בפ"ג
מהכלל השני.

וכבר יתבאר בדרך אחרת שהוא מחיב שידיעתו יתברך
תקיף ידועים בב"ת. ונניח לזה שתי הקדמות, האחת התבארה
בספר "ההנהגה וההפסד", והשניה מבארת בעצמה.

הראשונה, שבאמצעות הרכבה והתמזגות תתהוה ותתחדש
צורה במרכב. בהתהוות הסכנגבין בהמזגות החומץ והדבש.
והשניה, שבהתחלף יחס ההתמזגות תתחלף הצורה. כאלו
תאמר, שבהתחלף יחס סמי התריאק קצתם אל קצתם, תתחלף
צורת התריאק, וילבש צורה אחרת. וכל שכן בהתחלף פשוטי
המרכב.

וכאשר התישבו אלו ההקדמות, אמר, כי לפי ששעורי
החלקים מתחלקים אל מה שיתחלק תמיד, הנה החלופ
בהמזגתם יתוסף אל מה שיתוסף. ויהא אם כן צורות הדברים
בב"ת מתחלפים במין. יחייב, אם כן, נותן הצורות ישיג צורות
בב"ת. ואם יתאמת זה בו, כל שכן במציאותו יתברך.

והנה זה מספיק בבטול מה שדמו בפנה הזאת. והוא מה
שרצינו בפרק הזה.

הפרק הרביעי

בהתר הספקות שהניחו בפנה הזאת לפי דעת התורה.

ואמנם הרב המורה ז"ל התיר אותם בדרך אחת, שהרבה להוכיח בה הפילוסופים. וזה, לפי שיסוד כל הספקות ההם, הוא ההקש בין ידיעתו לידיעתנו. ולפי שהוא מבאר מדבריהם, ששם הידיעה נאמר בשו"ת ובנו בשתוף גמור; והוא ידוע שהדברים משתפים השמות אין ראוי לקח מופת מקצתם על קצתם; הנה אין מקום לספקות ההם בכללם. וזה, כי ידיעתו הוא עצמו. וכאשר גבקה מדרגת מציאותו ממציאותנו, כן גבקה ידיעתו מידיעתנו. ולזה, השתדלותנו לידע איך ידע החלק המגיע מחלקי האפשר ולא נכריחנו הנה הוא כאלו השתדלנו לדעת עצמותו. ובדרך הזה, יתכן שידע הפרטים מתחלפים בב"ת במספר, קדם היוותם, מבלתי שישתנה טבע האפשר, ומבלי שתשתנה ידיעתו בשנוי הידועים, כאשר הוא דעת תורתנו כפי הקבלה האמתית.

ואולם הר"ל ז"ל הרבה להשיב עליו בספר "המלחמות" שלו. ודמה להסתיר בנינו בשתי הקדמות:

האחת, שאי אפשר שיהיה השתוף בין ידיעתו לידיעתנו שתוף השם גמור. והשנית, שאי אפשר שיהיה מה שהוא אצלנו מבוכה או טעות — ידיעה בחק השם.

והנה השניה ידועה בנפשה. ואולם הראשונה באר כן: הנה הידיעה תאמר בנו ובשם יתברך בקדימה ואחור. ומה שיאמר בקדימה ואחור איננו נאמר בשתוף השם גמור. יתחייב, שהידיעה לא תאמר בו יתברך ובנו בשתוף השם גמור.

והנה הגדולה מבארת בעצמה. וזה, שמה שהוא נאמר בשתוף השם גמור, אי אפשר שיאמר בקדימה ואחור, להיות

קמב

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ד

העניינים שנאמר עליהם השם בלתי מתרחקים. והמשל, כי שם
ה'עין' לא יאמר בקדימה ואחור על עין המים ועל עין המראה.
ואולם הקטנה תתבאר בקלות גם כן. למה שכבר יחשב,
שאנחנו בשניחוס או נשלל מהשי"ת דבר מהדברים הנמצאים
בנו, כבר נחייב או נשלל המוכן אצלנו בדבר, כי לא נחייב או
נשלל השם לבד. ולזה יראה, שאנחנו בשניחוס ידיעה לשי"ת,
שהוא דבר מהדברים הנמצאים בנו, כבר נחייב לו ענינה, והוא
העדר הסכלות, לא שנחייב השם לבד וזולת הענין. ולזה, להיות
הענין שהוא בלתי נאמר בהסקמה בו ובנו, כבר יתחייב שיאמר
בקדימה ואחור, והתבארה אם כן ההקדמה הראשונה, והיא,
שאי אפשר שיהיה השתוף בין ידיעתו לידיעתנו שתוף השם
הגמור.

וכאשר נתשובו לו אלו ההקדמות, דמה להפיל חומת הבנין
אשר בנה סביב הדעת התורני הרב המורה. וזה, כי למה ששם
הידיעה איננו נאמר בו יתברך ובנו בשתוף גמור, אכל בקדימה
ואחור, והיא ההקדמה הראשונה, הנה כבר ראוי שנקיש בין
ידיעתו לידיעתנו בקדימה ואחור. ויהיו הספקות אשר מפאת
רבי הידועים והשתנותם, בחזקם.

ולמה שהוא מבאר שאי אפשר במה שהוא מבוכה או טעות
אצלנו, שתהיה ידיעה בחק השי"ת, והיא ההקדמה השנייה; הנה,
איה מה שיהיה, אי אפשר שידיעתו בהגעת החלק האחד מחלקי
האפשר לא תכריח האפשר. וזה, שאם לא היה מכריח החלק
ההוא, ישאר סותרו אפשר. והאפשר בשהנח נמצא, לא יקרה
מהנחתו בטל. אם כן הידיעה בחלק שהוא קדם שהגיע, תהיה
אצלנו מבוכה או טעות. ואין המלט גם כן משנוי אחר שהגיע.
וכבר הנח, שמה שהוא אצלנו מבוכה או טעות אי אפשר
שתהיה ידיעה אצל השם.

קמג

אור ה'

מאמר ב
כלל א/פרק ד

זהו פרי כל טענותיו ופרעונו על הרב. ואם האריך הרבה בגמגומיו.

ואנחנו, אם היה שהתר הספקות איננו ממה שיקשה אצלנו, כמו שיתבאר מדברינו במה שיבוא בגזרת הצור, הנה ראינו לבאר, שמה שחשב לתפש על דברי הרב, איננו ממה שראוי לשום לב עליו, אבל דבריו נכונים ואמתיים, אין בהם נפתל ועקש.

ונציע תחלה ונאמר, שהוא מחיב, ששם הידיעה לא נאמר בו, השנית, ובנו, בקדימה ואחור. וזה, שהשם הנאמר בדברים בקדימה ואחור, יחייב שיהיה ענינו הנרצה בו אחד בעצמו. שאם היו הענינים הנרצים בהם בשם שהוא מתחלפים, הנה לא יתכן בהם קדימה ואחור. וזה, שלא ישאר בהם שתוף כי אם בשם לבד. וזה מבאר בנפשו.

והמשל בזה. ה"נמצא" הנאמר בעצם ובשאר המאמרות בקדימה ואחור. הנה שם ה"נמצא" מורה בהם על ענין אחד, כי הנרצה בו המציאות וההיות, אשר יובן בכלם ענין אחד, אלא שיתחלף בקדימה ואחור. וזה, שהמציאות וההיות הוא לשאר המאמרות באמצעות המציאות וההיות אשר לעצם.

וכאשר התישב זה, והיה שם הידיעה הנאמר בו יתברר, הנרצה בו — ענין עצמותו; והיה עצמותו בתכלית החלוף והמרקק מהענין הנרצה בידיעה הנאמרת בו; הנה הוא מחיב שלא יפל השם בו ובנו בקדימה ואחור.

ולפי שהשם המשותף שאינו נאמר בהספקה בדברים, ולא בקדימה ואחור, נאמר בשתוף השם גמור — נתבנו דברי הרב, באמרו כי שם הידיעה נאמר בו יתברר ובנו בשתוף גמור. וזה, שאם היו שניהם משתתפים בהוראת העדר הסכלות בקדימה ואחור, הנה לפי שהשם מורה הוראה חיובית, והיתה הוראתו

המחיבת תהיה בדברים מתחלפים תכלית החלוף בעונן הזה, יחייב שיהיה השם הזה בו וכנו בשתוף השם הגמור.

וכבר היה ראוי שיוכן כן מדברי הרב. שהוא הקיש הידיעה למציאות. באמרו, כי כאשר גברה מדרגת מציאותו ממציאותו, כן גברה מדרגת ידיעתו מידיעתו. והוא עצמו באר, שמציאותו יתברך הוא עצמותו. ושהמציאות בזולתו — מקרה קרה לו. ולזה היה מחייב שיתחלף הוראת שם המציאות הוראתו המחיבת, תכלית החלוף, בהתחלף עצמותו ממקרה זולתו, עם היות שהוראת שם המציאות השוללת בהם אחד, והוא, הוראת שלילת ההעדר. אמנם לפי שהוראת השם הראשונה, הוראת חיובית, הנה כבר יצדק בו, ששם המציאות יאמר בו יתברך וכנו בשתוף השם הגמור. וכן הענן בשם הידיעה בשוה. וכאשר התבאר זה, הנה יסוד הבנן אשר יסד הרב לפי דרכו שריר וקים. ואמנם ההקדמה השנית, האומרת, שאי אפשר במה שהוא אצלנו מבוכה או טעות, שתהיה ידיעה בחק השם, היא אמתית, מבארת בעצמה. אלא שהידיעה בו יתברך בהנעת חלק אחד מחלקי האפשר — ידיעה אמתית ברוחה ומגבלת. אלא שהיתה ידיעתו לא תשנה טבע האפשר. למה שטבע האפשר לא יפל אלא בדברים הבחיריים, כמו שיתבאר בכלל הרביעי בגזרת הצור, ולזה, טבע האפשר לא ישתנה, ותהיה הידיעה בחלק אשר יגיע מפאת הבחירה.

וכאשר הקשה, אם היה שטבע האפשר לא ישתנה, הנה נניח סותרו נמצא. שכבר התבאר מגדר האפשר, שהוא, אשר בשהנח נמצא לא יקרה מהנחתו בטל. הנה יושב בזה, שלא יקרה מהנחתו בטל מצד טבע האפשר, אבל מפני ידיעתו החלק שיבחר, כבר יקרה מהנחתו בטל. והוא מבאר, שהבטול איננו מצד טבע האפשר, אלא מפני ידיעתו הבחירה. ואולם, איך ידע

קמה

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פוק ד

החלק אשר תפל בו הבחירה במה שהנח אפשר מטבעו – הנה ישכל זה אם הנה שישכל עצמותו, אחר שידיעתו ועצמותו אחד. והו דרך הרב בהתר הספקות, לפי מה שיראה ממנו. והוא דרך כולל, נכון ונבחר, אין ספק בו. ואיך שיהיה משם הידיעה, אם שיהיה בשתוף גמור, בדרך הרב, אם שיאמר בקדימה ואחור, ויורה על תאר עצמותו, כמו שנראה אנוחנו, למה שהידיעה תהיה לעצמותו, כמו שקדם לנו בכלל השלישי מהמאמר הראשון.

ובכר נשאר עלינו, שנאמר בהתר הספקות בדרך מיוחד מה שישפך בו, כמו שיעדנו.

ונקדים לזה ונאמר, שההפרש המיוחד שבין ידיעתו ויתברר וידיעתנו, כפי שנתבאר מצד העיון והקבלה האמתית, ויתבאר עוד בדברינו במאמר השלישי בגזרת הצור, שמדיעתו וציור רצונו קנו הידועים המציאות. וידיעתנו אצולה וקנויה מהידועים, באמצעות החוש והדמיון, כמו שהתבאר זה בספר "הנפש" לאריסטו. והו היסוד האמתי המיוחד, אשר יסלקו בו רב הספקות.

וזה, שהספקות הארבעה, הכוללים העניינים השלשה אשר תיחד בהם ידיעת השם, כבר יסלקו ביסוד הזה.

אם הראשון, הלכות מאשר הידיעה שלמות לידע, ולזה יחשב שיחייב, שאם הנה יודע זולתו שישלם הנכבד בפחות. הנה, אם היתה ידיעתו נאצלת מזולתו, הנה מקום לספק הזה. אבל אחר שהתבאר, שידיעתו היא המקנה המציאות לזולתו, לא יתאמת שישלם הנכבד בפחות. והנה ידיעתו ושלמותו אחד, ובידיעתו עצמו וציור רצונו אשר הוא עצמו, קנו הנמצאות זולתו מציאותם.

קמו

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ד

ואם השני, הלקוח מהקדמה אחת, האומרת, היות השכל מתעצם במה שידעהו, ולזה, אם היה יודע זולתו, יחשב שיחייב שיתעצם בזולתו, ושיחייב רבוי בעצמותו כמספר הידועים. הנה אם היתה ההקדמה ההיא המקבלת צודקת, למה שהוא מבאר בדיעתו שהיא המקנה המציאות והעצמות לזולתו מהנמצאות, כל שכן שהוא מבאר שאינו מתעצם בזולתו, ואין ידיעתו אותם מחייבת רבוי בעצמותו. כי אמנם היתה מחייבת רבוי בעצמותו, אם היה מתעצם בהם. אבל אחר שהתבאר שהוא המקנה המציאות לזולתו מהנמצאות, הנה הוא מקור ומבוע אחד פשוט, שברצונו הקדום העצמי מקנה המציאות לזולתו, אחד היה או רבים. וכל שכן, אם היתה ההקדמה ההיא אשר לקחיה מקבלת בלתי צודקת, כמו שיבא במאמר השלישי בגזרת הצור, שאין מקום לספק הזה.

ואם השלישי, הלקוח מאשר הדבר הפרטי הוא בלתי משג כי אם בכח היולגני הוא מבאר, שנה מיוחד בדיעה הנקנית מהנמצא. למה שהפרטי לא ישג ולא יודע לו כי אם באמצעות החוש והדמיון. אבל בדיעה המקנה המציאות לכלל הנמצאות, עצמים היו או מקרים, מינים ופרטים, לא יצטרך לידע באמצעות חוש ודמיון, אבל הפרטי הוא שקנה המציאות מהדיעה אשר בעצמו.

ואם הרביעי, הלקוח מאשר הפרטים זמניים, והזמן הוא מקרה נמשך לתנועה. הנה אם קבל זה, אין מקום לספק הזה. למה שידעתו היא המקנה המציאות להם ולזמן ולתנועה. וכל שכן, שכבר התבאר במאמר הראשון שקרות ההקדמה ההיא, שאין הזמן מקרה נמשך לתנועה.

מאמר ב

אור ה'

קמו

כלל א/פרק ד

ואמנם החמישי, הלכות ממה שיחשב מרע הסדור. הנה בשיתבאר שהסדור הוא בתכלית הטוב, וסלק הספק הזה. וזה יתבאר בכלל השני, בדבורנו בהשגחה, בגזרת הצור.

ואמנם הספקות החלקיים. הנה הספק הראשון אשר בענין הראשון, והוא המיסד, במה שידיעה דבר מקיף וכולל, ומה שאין תכלית לו בלתי מקף ומגבל. הנה הוא אמת כשהיתה הידיעה בעלת-תכלית. אבל כשנניח הידיעה בב"ת, כשידע ידועים בב"ת, לא יקרה מזה בטל. שהבב"ת לא יעדיף על הבב"ת.

והספק השני, המיסד על הכמה המתדבק. הנה כשידע יחסי החלקים שאפשר להתחלק אליהם, כבר ידעם בב"ת, וידע שאין שם חלק אחרון. והנה אין המנועות כשהידיעה הבב"ת תדבק בידיעה בב"ת, כהדבק קו בב"ת על קו בב"ת, שלא יעדיף האחד על האחר.

ואמנם הספק הראשון בענין השני, המיסד על שהידיעה האמתית ראוי שתהיה לדבר נמצא. הנה הוא אמת בידעותינו הקנויים מהדברים הנמצאים. אבל בידיעתו, המקנה המציאות לדברים, הוא הטעאיי. למה שהידיעה אשר לו בדברים, היא לדבר נמצא המציאות היותר משבח שימצא. והוא, אשר בעצמות השם יתברך שהוא המקנה והמשפיע המציאות לדברים, ובאשר נודעו לו הדברים בידיעתו הקדומה, די בזה מציאות להם.

והספק השני, המיסד על שני הידיעה, בשימשך ממונה שני בעצמותו, לפי שהשכל מתעצם במה שידעוהו. הנה התרו ממה שלא יקשה עם מה שכבר נאמר. לפי שההקדמה ההיא בלתי צודקת. ואם קבלנו אותה, הנה למה שהיה ברצונו הקדום היות הדבר ההוא בעת שגזרה חכמתו, הנה בהגיע עת המצא הדבר, לא יקרה מזה שני בעצמות ידיעתו.

קמח

אור ה'

מאמר ב

כלל א/פרק ד

ואמנם הספק הראשון אשר בעננו השלישי, המיסד גם כן על שני ידיעה כשהגיע החלק האחר מהאפשר, למה שישתלק אז טבע האפשר. הנה התרו פדמות הספק הקודם בשוה. וזה, כי בשלא נקבל שהשכל מתעצם במה שידעוהו, אין מקום לספק הנה. ואף אם נקבל אותה, למה שהיתה ידיעתו הקדומה כי בעת ההיא ישתנה טבע האפשר, כשהגיע העת, ונמצא הדבר כמו שהיתה ידיעתו — אין בזה שני ידיעה.

והספק השני, המיסד על שאם נניח סותר החלק שידעוהו, אפשר, ונניחוהו נמצא, שיתחייבו שני בטולים: האחד, שני בידיעתו, והשני, שלא היתה ידיעתו הקדומה ידיעה, אבל אמד מטעה. הנה הוא מבאר, שכאשר נקיש בזה מידיעתנו לידיעתו, שאין המלט מזה אלא בשננים, שהחלק שידעוהו, אפשר בצד-מה, ומחייב בצד-מה. ובבחינת היותו מחייב, הנה לא יגיע שני בידיעתו ועצמותו. ובבחינת היותו אפשר, לא יבטל האפשר בדברים האפשריים.

והנה יתבאר זה במה שאמר. אין ספק שהיות הדבר מחייב בצד-מה, לא יחייב חיוב הדבר בעצמותו. וזה יתבאר בדברים האפשריים בעצמותם הנמצאים עתה מוחשים. וזה, כי ידיעת האדם בהם, היות הדבר שהוא האפשרי נמצא, מחייב חיוב הכרחי היותו נמצא. ולא יעבר סותרו נמצא בשום צד. והנה החיוב הזה לא ישנה טבע אפשרות הדבר, ולא יחייב חיוב הדבר בעצמותו. ולזה, ידיעת השם יתברך מצד אשר תפל בו הבחירה, לא יתחייב חיוב בעצמותו, ולא ישנה טבע האפשר כלל. וכבר יתבאר זה באור יותר רחב במה שיבא בכלל הרביעי בגזרת הצור. כי שם יתבאר אמתות זה במה שאין ספק בו. והנה מעדו בו רגלי רב המעינים, כי לא שערו בהכרח אשר יסבלוהו הישר האלהי התוריי.

וזה יספיק במה שהיתה כוננתנו בפרק הזה.

קמט

אור ה'

מאמר ב
כלל א/פרק ה

הפרק החמישי

באפן ידיעתנו בפנה הזאת בשלמות.

ואמר, שהפנה הזאת, מלבד מה שנתאמתה אצלנו מפאת הקבלה באפן שהנחנוה, כמו שהתבאר במה שקדם, הנה נתקיימה אצלנו מצד העיון, בשתי בחינות. האחת, שהוא מבאר, שבבטול הטענות והתר הספקות, אשר הניעו קצת המעינים לבטל הידיעה, די בקיום הפנה. למה שאין ראוי ליחס לו חסרון הסכלות, שאין בכל החסרונות גדול ממנו. ולזה, אחר שהתבאר תכלית הבאור, שאין בכל מה שטענו נגד הפנה הזאת דבר יבטל אותה, עם מה שקים אצלנו מטבע האפשר מצד העיון, הנה ראוי ומחייב שנקיימה באפן שהנחנוה.

והשנית, שכבר התבאר במה שקדם, שהוא מחייב מצד העיון, שאי אפשר שלא תהיה לו ידיעה בדברים הפרטיים במה שהם פרטיים, כמו שבא בפרק השלישי מזה המאמר.

וממה שיוסיף גלוי ושלמות בפנה הזאת, הוא, כשיתבאר בשלמות שרש אמונת החדוש. כי שם יתבאר במה שאין ספק בו, שהוא יתברך הפועל והממציא הנמצאות כלם ברצונו הפשוט. ולא יציר היותו פועל אותם ולא ידעם.

והנה ממה שיתבאר בקלות, כי אחר שנודה בחדוש הדברים כלם ברצונו, אשר מכללם הוא טבע הדברים, הנה טבע הדברים אם כן, נמשך אל רצונו, כאלו תאמר, שהאש שורפת בשרצה לתת לה טבע שורף. ואלו רצה לתת לה טבע קר, עם היותה עצם בתכלית הדקות, ולתת לארץ טבע חם, עם היותה בתכלית העבי, היו נמצאים בטבע ההוא. ויתחייב אם כן שטבע האפשר שהוא מן הנמצאים, הוא יתברך הטביעו ברצונו. ולא יציר אם

בן, שרצה האל יתברך שלא ידע, מה שהיה יודע אם לא רצה שלא ידעהו. ואם יעבר זה בחקו, יעבר ג"כ שאם היה רוצה להטביע דבר מה שלא יהיה לו בו יכלת עליו – ממה שיוציר היכלת עליו – שלא יקרה בטל. והוא בתכלית הגנות והכפירה. ואמנם יתבאר השרש ההוא במאמר השלישי בג"ה. ובכאן נשלם מה שרצינו לבארו בכלל הזה. והתהלה לאל לבדו ומרומם על כל ברכה ותהלה.

הכלל השני

בהשגחה

הנה כבר קדם לנו בתחלת המאמר, היות השגחת הש"י בנמצאות, פנה תורית, שלא יציר מציאות התורה וזולתה. ולזה צריך שנחקר, אם בבאור הפנה הזאת, ואם באפן הידיעה בה. וזה אמנם כפי מנהגנו. רצוני לומר, לבאר הפנה הזאת כפי מה שתגזרהו התורה, עם שנביא הספקות אשר הניעו קצת החכמים לדרך דרך היגיו, ונתיר אותם, ונשיב את הדרך שנסתבכו בו. ונעיר עם זה על אפן ידיעתנו בפנה הזאת, ונחקר בדרושים מה, מתחסיים לה. ולזה ראינו לחלק הכלל הזה לשלשה פרקים. הפרק הראשון, בבאור הפנה הזאת כפי מה שתגזרהו התורה.

הפרק השני, בבאור הספקות שאפשר שיוסקו בה, אשר בעבורם נטו מהדרך הנכון מקצת חכמינו בפנה הזאת. הפרק השלישי, בבאור הספקות במה שחיובו בפנה הזאת. הפרק הרביעי, בהתר הספקות שהניחו בפנה הזאת לפי דעת התורה.